

Andrzej Skrzypczak

KSIĘGOZBIÓR ALEKSANDRA ANTONIEGO LE BRUNA
LEKARZA WARSZAWSKIEGO Z XIX WIEKU

Wstęp

W jednej z poprzednich pozycji serii "Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi" zamieściłem rozprawę na temat księgozbiorów lekarzy warszawskich XIX wieku, jako podstawy do oceny kultury naukowej środowiska¹. W rozprawie przedstawiłem zarówno ogólne problemy metodyczne, jak i warsztatowe. Charakteryzując pobieżnie warszawskie środowisko lekarskie w XIX wieku, przytoczyłem odpowiednią literaturę przedmiotu, sposoby tworzenia podstawowego warsztatu faktograficznego, biograficznego i bibliograficznego, metody poszukiwań bibliotecznych i archiwalnych oraz omówiłem szczególnie cenne zespoły akt (przede wszystkim inwentarze pozostałości po lekarzach). Podkreśliłem trudności kwerendy bibliograficznej, głównie w związku z wysoce niezadowalającym zapisem bibliograficznym niemal wszystkich inwentarzy. Główną uwagę zwróciłem na analizę treściową dokumentów, jako podstawy do oceny kulturalnej i naukowej środowiska, nie lekceważąc jednakże innych zagadnień, jak szczególne cechy materialne książek (oprawa), sposób ich przechowywania, aktualność księgozbioru, sposoby nabywania książek, ich rozsiew terytorialny i językowy, wreszcie wartość rynkową i stosunek tej wartości do ogólnej zamożności właściciela.

Prezentowany materiał, oparty na analizie ponad 30 księgozbiorów spośród około 70 zidentyfikowanych, pozwolił wysunąć szereg wniosków co do niecodziennych zainteresowań pozazawodowych lekarzy, bibliofilskiego charakteru niektórych kolekcji, typowych warsztatów naukowych i profesjonalnych lekarzy, znajomości języków obcych, przypuszczalnych kontaktów ze światem itp. Nie można jednakże pokusić się o rzetelne, syntetyczne przedstawienie tematu bez pełnego opracowania poszczególnych kolekcji, których liczba przypuszczalnie daleka jest jeszcze od zamknięcia. Jedną z takich kolekcji jest księgozbiór Aleksandra Antoniego Le Bruna (1803-1868).

Odsyłając zainteresowanych czytelników do wspomnianej rozprawy czuję się zwolniony z obowiązku powtarzania tych ogólnych uwag, jakie są zawarte w opracowaniu o księgozbiorach lekarzy warszawskich, na rzecz szerszego biogramu właściciela księgozbioru.

Aleksander Antoni Le Brun był postacią szeroko znaną i popularną w środowisku lekarzy warszawskich, a jego prace naukowe i poglądy lekarskie, dzięki licznym publikacjom i rozprawom w naukowych czasopismach medycznych, wywierały poważny wpływ na cały rozwój medycyny polskiej w XIX stuleciu. Uznanie, jakim się cieszył za życia, znalazło odzwierciedlenie w licznych recenzjach i wzmiankach mu współczesnych, a osoba Le Bruna do dziś jest przedmiotem dociekań i różnorodnych opracowań historyków medycyny. Pierwsza wzmianka o Le Brunie ukazała się w 1824 roku, w związku z uzyskaniem stopnia magistra medycyny i chirurgii², liczne następne z okazji obejmowania różnych stanowisk publicznych bądź funkcji zawodowych, czy wreszcie odznaczeń rządowych³. Biogram Le Bruna znalazł się we wszystkich poważniejszych encyklopediach polskich⁴, jak też wydawnictwach informacyjnych polskich i obcych⁵. Najwięcej wzmianek o Le Brunie pochodzi z 1868 roku, w związku z jego zgonem; obszerne wspomnienia pośmiertne zamieścili wówczas Z. Dobieszewski⁶, P. Girsztowt⁷, J.F. Nowakowski⁸; ten ostatni jest też autorem obszernej książki o życiu i pracy A. Le Bruna⁹. Wykazy prac naukowych Le Bruna przytaczają St. Kościński¹⁰, B. Bartkiewicz¹¹ i St. Konopka¹². W swoich dziełach wspominają o Le Brunie, jako znakomitym lekarzu, doskonałym chirurgu i świetnym naukowcu L. Gąsiorowski¹³, Fr. Giedroyc¹⁴, J. Bieliński¹⁵, J. Peszke¹⁶ i inni. W okresie międzywojennym, wykładom z historii

medycyny na podstawie skryptów Le Bruna, poświęcił obszerny artykuł L. Zembruski¹⁷. Również i po ostatniej wojnie zainteresowanie jego postacią nie osłabło. Odnajdujemy liczne, krótsze lub dłuższe fragmenty poświęcone Le Brunowi w pracach J.W. Chojny¹⁸, R. Czepulis-Rastenis¹⁹, M. Haneckiego²⁰, M. Demela²¹, St. Konopki²², W. Lisowskiego²³, M. Łyskanowskiego²⁴, T. Ostrowskiej²⁵ - ta ostatnia opracowała też hasło "Aleksander Antoni Le Brun" w Polskim Słowniku Biograficznym²⁶. Pisali też o jego działalności Z. Podgórska-Klawe²⁷, W. Stembrowicz²⁸, St. Szenic²⁹ i A. Wybieralski³⁰. Obszerniejsze wzmianki znajdują się również w niektórych opracowaniach poświęconych poszczególnym gałęziom nauk lekarskich³¹.

I

Aleksander Antoni Le Brun urodził się 12 maja 1803 roku w Warszawie, w rodzinie pochodzenia francuskiego, od kilkunastu lat osiadłej w Polsce. Le Brunowie szybko się polonizujący poprzez liczne małżeństwa, związani byli ze środowiskiem drukarzy, księgarzy, wydawców i dziennikarzy warszawskich. Ojciec - Tomasz był obywatelem warszawskim, siostrzeńcem sławnego za króla Stanisława Augusta wydawcy i drukarza Piotra Dufoura³², matka - Bernarda Adelajda z domu Demimuid, po śmierci męża wyszła ponownie za mąż za Antoniego Lesznowskiego dziennikarza i redaktora "Gazety Warszawskiej", bratanica Zofia była żoną znanego księgarza i wydawcy warszawskiego Gustawa Karola Sennewalda³³.

Początkowe nauki Aleksander pobierał w domu, następnie kształcił się w konwiktzie księży Pijarów w Warszawie. 2 X 1820 roku zapisał się na wydział lekarski Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie należał do najpilniejszych i najzdolniejszych studentów tego wydziału. W 1822 roku otrzymał nagrodę (mały złoty medal) za pracę konkursową "O źródle soków krążących w ciele zwierzęcym" na Wydziale Lekarskim, a w 1823 roku złoty medal większy za rozprawę "W przypadku znalezienia nowonarodzonego dziecięcia nieżywego, jakie zachodzą okoliczności, na które lekarz prawy szczególną uwagę zwrócić powinien". 18 X 1824 roku uzyskał stopień magistra medycyny i chirurgii Uniwersytetu Warszawskiego³⁴. W latach 1825-

-1826 odbył podróże naukowe, doskonaląc się w klinikach chirurgicznych w Niemczech, Austrii, Szwajcarii, Anglii i Francji. 7 IV 1827 roku uzyskał w Akademii Paryskiej doktorat medycyny za pracę o kołtunie "Essai medicale sur la plique polonaise"³⁵. Do kraju Le Brun powrócił w styczniu 1828 roku i wkrótce po przyjeździe rozpoczął praktykę lekarską³⁶. 18 XI 1828 roku został lekarzem Towarzystwa Dobroczynności i w tymże roku członkiem czynnym Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. 29 VIII 1829 roku objął stanowisko lekarza bezpłatnego w szpitalu Dzieciątka Jezus na oddziale chirurgicznym i psychiatrycznym, w którym już po zamknięciu Uniwersytetu Warszawskiego został ordynatorem, a od 1840 roku lekarzem naczelnym, zaś od 1845 roku dyrektorem Instytutu Szczepienia Ospy przy tym szpitalu.

Działalność Le Bruna jako chirurga przypadła na okres przełomowy w historii polskiej chirurgii, która do tej pory spoczywała w rękach cyrulików, częstokroć niefachowych szarlatanów. Działalność znakomitych Rafała Józefa Czerwiakowskiego i Ludwika Bierkowskiego w Krakowie, Jana Fryderyka Niszkowskiego, Wacława Pelikana i Konstantego Porcyanki w Wilnie oraz Józefa Czekierskiego i Anrzeja Dybka w Warszawie, postawiła chirurgię w rzędzie nauk wymagających jak najdalej posuniętej precyzji oraz posiłkowania się teoretycznymi i praktycznymi osiągnięciami wszystkich nauk lekarskich. Przed Le Brunem, dysponującym dużymi umiejętnościami i ambicjami otworzyły się liczne możliwości. W kampanii 1831 roku Le Brun był lekarzem w 1 Pułku Gwardii Narodowej m. Warszawy, lekarzem ordynującym w szpitalu wojennym Koszar Sapieżyńskich, a 18 IV 1831 roku został powołany przez Rząd Narodowy na członka nowopowstałego Komitetu Centralnego Zdrowia. Podczas epidemii cholery z ramienia Komitetu sprawował nadzór lekarski w szpitalu dla cholerycznych w Mieni.

Po upadku powstania pozostał na swych stanowiskach. 16 XI 1836 roku został ponadto lekarzem naczelnym Domu Zdrowia przy ul. Ordynackiej w Warszawie, gdzie pracował do 1841 roku.

Le Brun pracę prowadzonych przez siebie szpitali unowocześnił, wprowadzając ulepszenia, jak codzienne wizyty lekarskie i systematyczne zapisywanie obserwacji przez lekarzy, ogłaszanie sprawozdań szpitalnych i stosowanie nowych metod pracy szpitalnej, które poznał w czasie swej podróży naukowej za granicę w 1842 roku (badał wówczas organizację szpitali i domów obłąkanych). Dzięki jego

usilnym staraniom, została wybudowana oddzielna sala operacyjna w szpitalu Dzieciątka Jezus.

Le Brun odgrywał wybitną rolę w świecie lekarskim. Był jednym z założycieli w 1837 roku "Pamiętnika Towarzystwa Lekarskiego" w Warszawie i w 1847 "Tygodnika Lekarskiego", a potem "Gazety Lekarskiej" i stałym, gorliwym współpracownikiem tych czasopism, gdzie ogłosił szereg cennych prac z medycyny ogólnej, a zwłaszcza z chirurgii. 28 XII 1838 roku został powołany na członka honorowego Urzędu Lekarskiego guberni mazowieckiej i kaliskiej. Po otwarciu w Warszawie szkół medycznych był w latach 1860-1866 profesorem i kierownikiem kliniki chirurgii operacyjnej w warszawskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej i Szkole Głównej oraz dziekanem (w 1862 i 1864) Wydziału Lekarskiego Szkoły Głównej.

Na odrębną uwagę zasługuje działalność społeczna Le Bruna, liczne piastowane przez niego funkcje w organizacjach lekarskich i pozazawodowych: w latach 1833-1836 był sekretarzem, w latach 1849-1854 wiceprezesem, a w latach 1854-1856 i w 1866 r. prezesem Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego. W latach 1861-1862 był też członkiem Tymczasowej Rady Wychowania, członkiem korespondentem Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego oraz członkiem Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, gdzie w latach 1864-1866 kierował wydziałem lekarskim. Należał też do Rady Lekarskiej Królestwa Polskiego.

Ogólnie ceniony jako znakomity lekarz, nowoczesny chirurg, operator, zajmował się też Le Brun pracą naukową, publikując około 300 większych i mniejszych artykułów i rozpraw, głównie prac kazuistycznych tyczących chorób układu ruchu, narządów moczopłciowych, okulistyki, medycyny wewnętrznej i chorób zakaźnych³⁷. Ogłaszał wrażenia ze swych podróży po Europie (1843, 1858) pośmiertnie wydano jego "Chirurgię operacyjną" (1869-1874, t. 1-2) przygotowywaną w ramach Biblioteki Umiejętności Lekarskich.

Otrzymał wiele godności i zaszczytów państwowych: w 1851 roku rangę radcy dworu, w 1857 - radcy kolegiального i w 1868 - radcy stanu. Zaszczyczony został dziedzicznym szlachectwem i herbem Zgoda oraz odznaczony orderem św. Anny III i II klasy.

Aleksander Antoni Le Brun zmarł 3 czerwca 1868 roku w Warszawie i pochowany został na cmentarzu powązkowskim w grobie rodzinnym³⁸. W testamencie zapisał swój księgozbiór lekarski na

własność szpitala Dzieciątka Jezus dla użytku lekarzy szpitalnych oraz 500 rbs warszawskiemu Towarzystwu Lekarskiemu.

II

Należał, jako się rzekło, do najwybitniejszych lekarzy polskich swojej epoki. Opinię tę zawdzięczał przede wszystkim wrodzonym zdolnościom, nowoczesnym poglądom lekarskim³⁹, wybitnej fachowości. Nie bez znaczenia, jak się wydaje, było śledzenie najnowszych postępów medycyny krajowej i zagranicznej, wyrażającej się m.in. w doborze odpowiedniej, aktualnej i najbardziej wartościowej literatury medycznej, zawartej także w jego prywatnym księgozbiore. Jednocześnie nie zasklepiał się w czterech ścianach swego gabinetu, a publikacje fachowe nie były jego jedynymi lekturami. Trudno powiedzieć, żeby Le Brun był kolekcjonerem i miłośnikiem książek. Jego księgozbiór był stosunkowo niewielki, nie ma w nim także szczególnych rarytasów bibliofilskich. Można jednakże stwierdzić, iż przez całe życie kupował książki w kraju, przywoził je z zagranicznych podróży, nabywał też prawdopodobnie u antykwariuszy, część księgozbioru ogólnego być może odziedziczył. W księgozbiore były nie tylko dzieła współczesne, lecz także druki XVI-XVIII wieku, liczne czasopisma, kartografia i rękopisy.

Księgozbiór Le Bruna nie może być zidentyfikowany z autopsji. Nie znany jest los tzw. "biblioteki domowej" liczącej kilkaset woluminów książek⁴⁰. Resztę dzieł, tzw. "bibliotekę lekarską", jak wspomniano, przeznaczył właściciel testamentem "w naturze na własność Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie dla użytku lekarzy szpitalnych"⁴¹. Księgozbiór ten podzielił losy biblioteki Szpitala Dzieciątka Jezus przy ul. Nowogrodzkiej i spłonął w czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku.

Źródłem wiadomości o księgozbiore Aleksandra Antoniego Le Bruna pozostaje spis inwentarza po tym lekarzu, sporządzony dnia 20/2 VI/VII 1868 roku w kancelarii notariusza warszawskiego J. Żbikowskiego. Wśród wielu pozycji pozostałego majątku pod numerami 660-870 wymieniono bibliotekę domową, a pod numerami 871-1062 lekarską. W momencie spisowania inwentarza zbiór Le Bruna liczył łącznie 379 pozycji książkowych w 732 woluminach, 13 ty-

tułów czasopism w 163 woluminach, 15 rękopisów oraz 4 mapy i plany miast, nadto bliżej nieokreśloną liczbę pojedynczych zeszytów lub numerów "Tygodnika Lekarskiego", "Kliniki" i "Gazety Lekarskiej" oraz "kilkadziesiąt książek starych i nowych oprawnych i nieoprawnych obejmujących po większej części broszury naukowe lekarskie, przewodniki do leczenia u wód mineralnych krajowych i zagranicznych, katalogi księgarń medycznych i inne tym podobne w różnych językach na szafie umieszczone"⁴².

Szczegółowszy podział księgozbioru przedstawiał się następująco: pozycji inwentarzowych dzieł nielekarskich było 202 w 425 woluminach, 4 tytuły czasopism w 29 woluminach oraz 4 mapy i plany miast; w księgozbiornie lekarskim 177 pozycji w 307 woluminach, 9 tytułów czasopism w 134 woluminach, 15 rękopisów, 101 woluminów sprawozdań z czynności lekarsko-chirurgicznych szpitala Dzieciątka Jezus z różnych lat przez Aleksandra Le Bruna wydawanych oraz wspomnianych kilkadziesiąt książek i broszur ogólnie scharakteryzowanych, jako przeważnie o treści lekarskiej.

Pierwsza część księgozbioru (nielekarska) została wyceniona na 69 rb 30 kop., druga (medyczna) na 100 rb 43 kop. Łącznie wartość całego księgozbioru została oceniona na 169 rb 73 kop. Warto dodać, iż ogół masy biernej majątku pozostałego po zmarłym wynosił 21 914 rbs. kop. 70. Wartość księgozbioru stanowi zatem zaledwie 0,8% ogólnej masy spadkowej⁴³.

Le Brun był człowiekiem zamożnym, m.in. właścicielem kamienicy w Warszawie przy ul. Królewskiej 412c (polic. 9). Porównując wartość jego księgozbioru ze znanymi mi innymi księgozbiornami lekarzy warszawskich tego okresu trzeba stwierdzić, iż wartość jego była niewielka zarówno w kwocie oszacowania, jak i w stosunku do całości majątku⁴⁴.

Pod względem językowym księgozbiór przedstawia się następująco: pozycji w języku polskim było 180 (45% całości zbioru), w języku francuskim 143 (35,8%), niemieckim 49 (12,3%), łacińskim 19 (4,5%), włoskim 2 (0,5%), wydawnictw dwujęzycznych (słowników) 7 (1,7%). Struktura ta dość znacznie odbiega od ogólnej charakterystyki językowej księgozbiornów lekarskich, jaką prezentowałem w opracowaniu w siódmym tomie serii⁴⁵. Znaczna przewaga książek polskich świadczy, iż sam Le Brun, a także jego rodzina posługiwali się tym językiem jako ojczystym.

Tabela 1

Księgozbiór A.A. Le Bruna

Lata wydania	Biblioteka domowa	Biblioteka lekarska	Razem
XVI w.		1	1
XVII w.		1	1
XVIII w.	9	3	12
1801-1810	17	5	22
1811-1820	34	11	45
1821-1830	54	35	89
1831-1840	17	33	50
1841-1850	27	27	54
1851-1860	28	42	70
1861-1868	7	38	45
Razem ^x	193	196	389 ^{xx}

^x W statystyce uwzględniono również odpowiednie roczniki czasopism.

^{xx} Chronologii pozostałych pozycji nie zidentyfikowano.

W księgozbiórze Le Bruna 94% książek pochodzi z XIX stulecia (z wieków XVI-XVIII zaledwie 3% oraz 3% bez roku wydania), w tym aż 25% z ostatnich osiemnastu lat życia właściciela. Aktualność księgozbióru jest więc bardzo duża, chociaż nierównomierna w obrębie tzw. biblioteki "domowej" i "lekarskiej". Księgozbiór zawodowy charakteryzuje się znacznie większą aktualnością, co widać wyraźnie na przykładzie tabeli 1. Tendencja ta byłaby jeszcze bardziej widoczna, gdybyśmy rozpatrywali chronologię księgozbióru w rozbiciu na poszczególne lata. Największa liczba dzieł zakupionych do biblioteki "domowej" pochodzi z lat: 1819 (7), 1820 (11), 1822 (8), 1824 (9) oraz 1829 (8) - natomiast do biblioteki "lekarskiej" z lat: 1832 (7), 1842 (8), 1857 (11), 1860 (9) i 1863 (10). Księgozbiór lekarski, jak należy przypuszczać, zaczął gromadzić Le Brun w czasie studiów uniwersyteckich

(26 pozycji z tego okresu), a następnie systematycznie uzupełniał. Nie jest sprawą przypadku, iż właśnie w trakcie swych zagranicznych podróży po Niemczech, Francji, Szwajcarii i Austrii w latach 1842 i 1857 zaopatrzył się w największą liczbę obcojęzycznych dzieł lekarskich. Do ostatnich lat życia gromadził on księgozbiór z tego zakresu (w latach 1861-1868 stosunek dzieł nielekarskich do lekarskich wynosił 7:38) i można powiedzieć, że był to księgozbiór z małymi wyjątkami nowy, współczesny Le Brunowi, mający aktywne znaczenie informacyjne.

Wspomniano, iż jednym ze źródeł gromadzenia księgozbioru były zakupy zagraniczne. Księgozbiór Le Bruna jest pod tym względem typowy i nie odbiega od innych znanych mi księgozbiorów lekarskich tego okresu. Prezentuje ogromną różnorodność miejsc wydania zarówno polskich, jak i obcych ośrodków wydawniczych. W sumie książki pochodziły z 40 ośrodków wydawniczych. Dokładny rozrzut terytorialny pokazuje tabela 2.

Tabela 2

Księgozbiór Le Bruna wg miejsc wydania

Polskie ośrodki wydawnicze	Liczba druków	Obce ośrodki wydawnicze	Liczba druków ^x
Warszawa	124	Paryż	126
Wilno	15	Berlin	17
Kraków	11	Lipsk	13
Wrocław	9	Petersburg	8
Poznań	3	Wiedeń	8
Lwów	2	Brema	2
Połock	1	Kolonia	2
Supraśl	1	Stuttgart	2
		Weimar	2
		Würzburg	2

^x Nie uwzględniono tu miejsc wydania po 1 pozycji.

Wykazuje ona, iż najwięcej książek zagranicznych docierało z Paryża. Z miast francuskich, pojedynczymi pozycjami, reprezentowane były jeszcze Lyon i Rouen. Z terytorium dawnych Niderlandów

Charakterystyka treści księgozbioru Le Bruna

Lp.	Treść dzieł	Liczba tyt.	Liczba wol.
1	Dzieła treści religijnej	6	6
2	Filozofia	3	6
3	Historia	26	45
4	Geografia, Etnografia. Podróże	11	16
5	Prawo	1	3
6	Ekonomia	2	2
7	Literatura klasyczna	14	40
8	Literatura piękna polska	57	139
9	Literatura piękna obca	32	81
10	Literatura dla dzieci i młodzieży	21	42
11	Nauka o literaturze. Językoznawstwo	7	15
12	Biografie. Pamiętniki	6	7
13	Medycyna	176	296
14	Varia	7	8
15	Dzieła treści ogólnej. Encyklopedie. Słowniki	10	26
16	Mapy i plany	4	4
17	Czasopisma	4	29
18	Czasopisma lekarskie	9	134
19	Sprawozdania lekarskie	1	101
20	Rękopisy	15	21

(Belgia i Holandia) występują dzieła wydane w Amsterdamie, Brukseli oraz Lejdzie (po 1 pozycji). Druki z terenu monarchii austriackiej pochodziły głównie z Wiednia oraz pojedyncze egzemplarze z Budy i Pragi. Z druków angielskich spotykamy tylko jedną pozycję tłoczoną w Londynie (w jęz. francuskim). Znaczna liczba książek pochodzi z Petersburga, większość z nich w języku polskim. Oficyny niemieckie, bardzo różnorodne, najobficiej prezentowane były przez Berlin, Lipsk (17 i 13 pozycji) oraz Bremę, Kolonię, Stuttgart, Weimar i Würzburg (po 2 pozycje), a także pojedynczymi

działami przez: Altenburg, Erlangen, Frankfurt, Getyngę, Giessen, Hamburg, Koblencję i Monachium. Z wydawnictw włoskich występuje tylko jedna pozycja wydana w Pizie.

Określając księgozbiór od strony tematycznej można stwierdzić, że większość książek - 46,5% to publikacje z dziedziny medycyny, bogato reprezentowana jest literatura piękna (polska i obca) - 23,5%, w dalszej kolejności historia - 6,9%. Znaczna liczba pozycji dotyczy literatury dla dzieci i młodzieży - 5,5%. Inne dyscypliny, takie jak filozofia, prawo, ekonomia stanowią margines księgozbioru (łącznie 1,7%). Prawie tyle samo jest dzieł o treści religijnej - 1,6%, nieco więcej z zakresu geografii, etnografii i opisów podróży - 2,9%. Literatura klasyczna (dzieła autorów starożytnych różnej treści) obejmuje 3,7% całości zbiorów. Następne działy rzeczowe mają podobne lub zbliżone wartości: literaturoznawstwo i językoznawstwo - 1,8%, biografie i pamiętniki obejmują 1,6% zbiorów, tyleż co następny dział "varia". Nieco więcej było w księgozbiornie Le Bruna encyklopedii i słowników - 2,7%. Z przeglądu tego widać, że biblioteka ta nosiła różnorodny tematycznie, acz liczbowo nierównomierny charakter.

III

Omówienie tematyczne księgozbioru podzielono na dwie części: w pierwszej dokonano analizy treściowej książek nielekarskich, w drugiej - analizy księgozbioru medycznego. Omówienia tego dokonać można było w sposób bardzo ogólny, gdyż nie zawsze klasyfikacja książek do odpowiedniej dziedziny wiedzy jest w tym przypadku ścisła i jednoznaczna. Tyczy to zwłaszcza tych dzieł, których treść związana jest z wieloma gałęziami nauk lekarskich. Niektóre z nich nie są znane autorowi z autopsji i w tym może kryć się niebezpieczeństwo przydzielenia niewłaściwych atrybutów, jedynie na podstawie sformułowania tytułu dzieła.

Literatura starożytna

Literatura starożytna obejmuje literaturę starogrecką i rzymską. Ta pierwsza reprezentowana jest przez wielkiego Homera, którego "Iliadę" posiadał Le Brun w przekładzie polskim Franciszka

Dmochowskiego z 1804 roku (wyd. 2), następnie "Historię" Herodota wydaną w Giessen w latach 1827-1829 oraz Ksenofonta "Historia graeca" wydanie lipskie z 1778 roku. Literatura rzymska obejmuje pięciotomową "Historię" Tytusa Liwiusza, najwybitniejszego przedstawiciela prozy okresu augustiańskiego, wydaną w Lipsku w latach 1823-1827; "Dzieła" Publiusza Korneliusza Tacyta w języku oryginalnym; dwa dzieła Wergiliusza: "Eneidę" w przekładzie polskim F. Dmochowskiego z 1809 roku oraz "Georgiki" w przekładzie F. Frankowskiego z 1819 roku; polski przekład "Poezji" Horacego przez Marcina Fijałkowskiego we wrocławskim wydaniu oficyny B. Korna z 1818 roku; znany poemat epicki Publiusza Owidiusza Nasona "Métamorphoses" w wydaniu paryskim; również paryskie wydanie Marka Aureliusza Lukana "Pharsalia"; francuskie wydanie "Rozmyślań" cesarza rzymskiego Marka Aureliusza oraz znane, popularne i chętnie czytane "Bajki" Fedrusa w polskim tłumaczeniu z przypisami S. Czerskiego, wyd. w Wilnie 1815 roku.

Literatura piękna obca

Literatura piękna obca jest bogato reprezentowana przez literaturę angielską, francuską, niemiecką, rosyjską i włoską, chociaż w różnym stopniu. Literatura rosyjska reprezentowana była jedynie utworem Aleksandra Puszkina "Jeniec Kaukazu" w polskim przekładzie wraz z dodaniem oryginalnego tekstu. Również literatura niemiecka w zbiorze Le Bruna ogranicza się do utworów Fryderyka Schillera, najwybitniejszego twórcy drugiej połowy XVIII wieku, wielkiego poety, pisarza i historyka niemieckiego. W księgozbiornie spotykamy jego 6-tomową "Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung" (jest to w zasadzie praca należąca do działu historii) oraz 18-tomowe wydanie "Sämmtliche Werke", a także polski przekład "Ballad i pieśni" w tłumaczeniu J.N. Kamińskiego.

Literatura angielska w księgozbiornie Le Bruna reprezentowana jest dwoma nazwiskami. Należy przypuszczać, iż Le Brun nie znał języka angielskiego, gdyż w jego księgozbiornie nie występuje żadne dzieło w tym języku, a utwory Waltera Scotta i Aleksandra Pope'a spotykamy tylko w przekładzie (Scotta - francuskim, Pope'a - polskim). Jest to 21-tomowe "Oeuvres completes" w pa-

ryskim wydaniu z lat 1820-1832 i "Chroniques de la Conongate" W. Scotta oraz "Wybór poezji" w przekładzie L. Kamińskiego i "O krytyce" w tłumaczeniu J. Przybylskiego (krakowskie wyd. z 1790 r. nakładem A. Gröbla) A. Pope'a.

Znacznie bogatsza była literatura francuska: występuje tu duża różnorodność autorów i tytułów. Wśród dzieł literatury francuskiej przewijają się nazwiska Pierre'a i Thomasa Corneille'ów, Jeana de la Fontaine'a, J.B. Moliera, J. Racine'a, Nicolasa Boileau-Despreaux, Jeana La Bruyera, Françoisisa Fenelona, J.J. Rousseau, F.M. Voltaire'a, oraz liczne powieści francuskich pisarek Mme Genlis oraz Mme Staël, wreszcie popularnego Eugene Scribe'a. Dzieła trzech wielkich dramaturgów XVII wieku reprezentowane były pojedynczymi pozycjami, aczkolwiek są to zwykle dzieła zbiorowe zawierające większość utworów tych pisarzy⁴⁶. Podobnie w przypadku dzieł La Fontaine'a oraz N. Boileau-Despreaux mamy do czynienia z wydaniem zbiorowymi ich prac⁴⁷. Twórczość J. La Bruyère reprezentowana jest przez jego najgłośniejsze i niezwykle cenione wśród współczesnych, a po dziś dzień czytowane dziełko "Les caractères de Théophraste" (wyd. paryskie z 1816 r.). Z wielkiej czwórki wieku Oświecenia spotykamy w księgozbiornie nazwiska J.J. Rousseau i F.M. Voltaire'a, z których pierwszy reprezentowany jest przez głośne swe dzieło "Emile ou de l'éducation", a drugi poprzez dwa utwory: "La Henriade" oraz "Théâtre". Zaskakuje w księgozbiornie dość znaczna liczba dzieł S.F. du Crest de Saint-Aubin de Genlis (1746-1830), znanej jako Mme Genlis, nawet jeśli przyjmiemy, że większość jej twórczości gromadził Le Brun z myślą o swym licznyim potomstwie, gdyż pisarka ta specjalizowała się w popularno-dydaktycznych powieściach dla młodzieży (patrz dalej). Powieści innej francuskiej autorki A.L.G. Staël-Holstein (1766-1817) w zbiorze Le Bruna to "Delphine" oraz "Corinne ou l'Italie". Obie powieści należą do typu feministycznych, a "Korynna czyli Włochy" zawiera pewne elementy autobiograficzne. Trzecią autorką, której utwory spotykamy w księgozbiornie jest George Sand (1804-1876) reprezentowana książką "Jean Ziska. Épisode de la guerre des hussites". Znany i niezwykle popularny w XIX stuleciu dramatopisarz francuski A.E. Scribe występuje w zbiorze jako autor "Estelli czyli ojca i córki" w polskim tłumaczeniu A. Riedela.

Z literatury włoskiej spotykamy nazwiska F. Petrarcki, L. Ariosta, G. Boccaccia, Dantego Alighieri, T. Tassa i wielu innych. Dwa wielotomowe wydawnictwa w księgozbiorze Le Bruna zawierają wybór najwybitniejszych pisarzy włoskich XIV-XVI wieku. Pierwszy z tych zbiorów klasyków włoskich "Collezione dei principali Autori e poeti classici italiani", wg opisu w bibliografii Bruneta⁴⁸, zawiera 22 woluminy formatu in folio. Nie wiadomo, ile z nich posiadał Le Brun. Składały się na nie: La divina comedia (Boska komedia) Dantego, Le rime (Wiersze) Petrarcki, Orlando furioso (Orland szalony) i Le satire (Satyry) Ariosta, La Gerusalemme liberata (Jerozolima wyzwolona) i Aminta Tassa, Le Stanze (Oktawy) największego poety włoskiego XV wieku Angelo Ambrogini, zwanego Poliziano, Bacco in Toscana (Bakchus w Toskanii) Francesco Redi (który sławi żartobliwie różne wina toskańskie) i wreszcie nieśmiertelny Il Decamerone (Dekameron) Boccaccia. Drugi ze zbiorów "Bibliotheca poetica italiana", według opisu, zawierała 11 tomów. Le Brun posiadał z nich tylko trzy, prawdopodobnie początkowe. Tomy 1 i 2 mieszczą znaną już La Gerusalemme liberata T. Tassa, tom 3 - Orlando innamorato (Orland zakochany) Matteo Marii Boiarda. Ponadto, w księgozbiorze występuje jeszcze dwukrotnie dzieło T. Tassa, już jako pozycja samoistna wydawniczo: raz w języku francuskim "La Jérusalem délivrée" (Paris 1819), powtórnie w polskim przekładzie Piotra Kochanowskiego (Wrocław, 1820), jako "Goffred abo Jeruzalem wyzwolona". Świadczy to, iż Le Brun wysoko cenił utwór Tassa i przechowywał go w języku oryginału, w tłumaczeniu francuskim i polskim.

Literatura piękna polska

W księgozbiorze Aleksandra Le Bruna wyjątkowo bogato reprezentowana jest literatura polska. Fakt ten zasługuje na szczególne podkreślenie, jako zjawisko nietypowe w księgozbiórach lekaarskich pierwszej połowy XIX stulecia⁴⁹. Wydaje się, że Le Brun zwłaszcza cenił polskie utwory poetyckie, czego wyrazem jest duża liczba publikacji tego gatunku w jego kolekcji. Wśród nich zwracają uwagę "Dzieła" późnorennesansowego poety mieszczańskiego Sebastiana F. Klonowica, autora poematów alegorycznych i opisowych; dalej "Dzieła wierszem i prozą" najwybitniejszego przedstawiciela humanistycznej poezji narodowej w dobie Odrodzenia Jana Kocha-

nowskiego; wreszcie "Carmina" Kazimierza Macieja Sarbiewskiego znakomitego poety nowołacińskiego. Z utworów epoki Oświecenia widnieją "Dzieła" księcia poetów Ignacego Krasickiego, obok "Dzieł" (wśród których znalazły się Sielanki i Ody) Walentego Gurskiego, zapomnianego już poety z czasów Stanisława Augusta, a także "Dzieła" Franciszka Karpińskiego, "Opera lyrica" Stanisława Konarskiego, "Poezje" Franciszka Dionizego Książnina, "Wiersze różne" Adama Naruszewicza, głośny poemat "Sofiówka" Stanisława Trembeckiego i inne mniej znaczące utwory. Z autorów klasycyzmu postanisławowskiego reprezentowani są: Alojzy Feliński, dramatopisarz i poeta, którego "Pisma własne i przekładania wierszem" spotykamy w księgozbiornie; dwa utwory Jana Pawła Woronicza - "Świątynię Sybilli" oraz "Poezje" i kilku pomniejszych autorów. Z poezji późniejszego okresu można wymienić "Poezje" Brunona Kicińskiego, Józefa Massalskiego, Aleksandra Chodźki, Antoniego Edwarda Odyńca, Aleksandra Grozy, Antoniego Czajkowskiego. Ponadto w księgozbiornie znajdowały się: "Maria" Antoniego Malczewskiego - jedno z najznakomitszych dzieł ówczesnej literatury; ośmiotomowa edycja warszawska "Pism" Adama Mickiewicza z lat 1858-1859; "Lirenka" - zbiór wierszy oraz dwa poematy "Zachwycenie" i "Błogosławiona" Teofila Lenartowicza; "Ballady i romanse" oraz poemat "Edmund" Stefana Witwickiego i "Poezje" Józefy Prusieckiej.

Z innych gatunków literatury pięknej, w księgozbiornie Le Bruna występują bogato reprezentowane powieści i utwory dramatyczne. Wśród autorów spotykamy zarówno nazwiska pisarzy staropolskich, jak też, i to w znacznie większej liczbie, pisarzy współczesnych Le Brunowi. Niektórzy z nich zostali dzisiaj zapomniani, ale większość przeszła na trwałe do historii polskiej literatury. Wydaje się, że Le Brun gromadził literaturę piękną (ze szczególnym uwzględnieniem poezji) dla oderwania umysłu od pracy naukowej i wyczerpującej pracy zawodowej. Wśród tej literatury zwracają uwagę zbiorowe wydania "Pism" poszczególnych autorów. Są więc "Pisma" Łukasza Górnickiego (1527-1603) humanisty, pisarza politycznego, poety i tłumacza; "Pisma rozmaite" Franciszka Ksawerego Dmochowskiego (1762-1808) poety, krytyka literackiego, tłumacza i wydawcy; "Pisma wierszem i prozą" Aleksandra hrabiego Chodkiewicza (1776-1838), w których znalazły się klasycystyczne tragedie o tematyce antycznej; "Pisma rozmaite" Ludwika Kropińskiego (1767-1844) przedstawiciela sentymentalizmu,

poety i dramatopisarza oraz autora powieści; "Pisma" Ignacego Hołowińskiego (1807-1855) używającego pseudonimu Żegota Kostrowiec, gdzie zawarte są utwory (wiersze i opowiadania) o treści moralistyczno-religijnej i historycznej. W księgozbiorze Le Bruna spotykamy też "Wybór pisarzy polskich" edycji Tadeusza Mostowskiego z lat 1803-1805. Z tego 26-tomowego wydawnictwa posiadał Le Brun tylko dwa tomy, zawierające prawdopodobnie "Pisma różne" J.U. Niemcewicza.

Powieść polską reprezentują następujące utwory: "Pielgrzym w Dobromilu" Izabeli Czartoryskiej (1746-1835) zawierający kilkadziesiąt opowiadań dotyczących historii polskiej i kilka sielankowych opowieści z życia wiejskiego z 40 litografowanymi portretami królów polskich; "Podróż do Ciemnogrodu" Stanisława Kostki Potockiego (1755-1821); "Jan z Tęczyna" pióra Juliana Ursyna Niemcewicza, uznany za pierwszą polską powieść historyczną, cieszącą się ogromnym sukcesem czytelnictwem w XIX stuleciu. W księgozbiorze Le Bruna natykamy się też na "Obrazy litewskie" Ignacego Chodźki (1794-1861), z których to sześciu świetnych i poczytnych serii opowiadań, posiadał on serię V zawierającą dwa tomy "Dworków na Antokolu". Z niezmiernie różnorodnej i obfitej twórczości Józefa Ignacego Kraszewskiego spotykamy tylko dwie jego mniej znane powieści "Dziwadła" i "Komediantów". Kilka pozycji w księgozbiorze to utwory znanego i popularnego powieściopisarza i dramaturga Józefa Korzeniowskiego (1797-1863). Są to: "Tadeusz Bezimienny" powieść należąca do literatury tzw. biedermeieru oraz dwa dzieła dramatyczne - "Dramata i komedie mniejsze" i "Karpaccy górale": ten ostatni zajmuje wyjątkową pozycję w ówczesnej dramaturgii polskiej, ze względu na swą tematykę i ogromną popularność na scenach narodowych. Ponadto Le Brun miał w swym księgozbiorze powieść epistolarną "Amerykanka w Polsce" Aleksandra Tyszyńskiego (1811-1880), "Chatkę w lesie" Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli 1823-1862) oraz trzy powieści zupełnie dziś zapomnianego Józefa Mikołaja Wiślickiego: "Karol i Maria czyli moje sąsiedztwo z pierwszego piętra", "Eufemia", "Obłąkana".

Literatura dla dzieci i młodzieży

Aleksander Le Brun był dwukrotnie żonaty. Primo voto z Pauliną Celińską, córką profesora farmacji Józefa Celińskiego, se-

cundo voto z Ludwiką Raymond. Z obu tych związków miał ośmioro potomstwa: córki Adele, Cecylię, zamężną za Antonim Wernerem, Anielę Klementynę, zamężną za Antonim Godlewskim ziemianinem i ekonomistą, Marię, zamężną za Janem Rogozińskim, oraz synów: Józefa, Konrada, Marcelego i Aleksandra⁵⁰.

Wychowanie tak licznej gromady dzieci wymagało nie tylko wielu wysiłków, ale też i pewnej specjalistycznej literatury, której ślady widoczne są też w lekarskiej części księgozbioru. Natomiast w tzw. bibliotece "domowej", obok przedstawionej już literatury pięknej dla dorosłych, spotykamy też dużą liczbę publikacji przeznaczonych dla dzieci i młodzieży obojga płci. Jest to zarówno literatura w języku polskim, jak i francuskim. Wśród utworów francuskich króluje nazwisko pani Genlis. Są to następujące pozycje: "Les Veillées du château ou cours de morale à l'usage des enfants", "La vie pénitente de madame la duchesse de La Vallière", "Souvenirs de Felicie L.", "La petit Bruyère", "Théâtre d'éducation", "Les petits émigrés". Z innych pozycji zwracają uwagę: "Les aventures de Télémaque" (Przygody Telemacha) Francois Fénelona (1651-1715), pełna staroświeckiego uroku dydaktyczna powieść dla młodzieży; "Nouveaux Contes" Mme Nouvray; "Les enfants contes à l'usage de la jeunesse" Élisabeth Guizot. Dzięki literaturze pisanej dla dzieci zdobył uznanie Francuz Arnaud Berquin (1749-1791), którego dwie pozycje znajdowały się w księgozbiorze Le Bruna: "L'ami des enfants" oraz "La petit de Berquin ou théâtre d'education".

Z polskiej literatury dla dzieci trzeba wymienić przede wszystkim liczne utwory Klementyny z Tańskich Hoffmanowej. Są to: "Gołąbek" - powieść naśladowana z niemieckiego (jej właściwym autorem był Krzysztof Schmid); "Amelia matką...", "Rozrywki dla dzieci...", "Pamiętka po dobrej matce czyli ostatnie jej rady dla córki" oraz "Powieści moralne dla dzieci". Na większą uwagę w tej grupie zasługuje nazwisko Stanisława Jachowicza (1796-1857) bajkopisarza i pedagoga, uznanego za pierwszego polskiego poetę dla dzieci. Jego twórczość zdobyła ogromną popularność i znalazła wielu naśladowców, a wiele jego bajek i wierszyków znanych jest do dziś młodym czytelnikom. Spośród licznych jego utworów w księgozbiorze spotykamy "Sto nowych powiastek dla dzieci z dodaniem wierszyków moralnych". Z pozostałych pozycji tego działu

można wymienić "Gwiazdkę dla dobrych dzieci" Teofila Stanisława Nowosielskiego (1812-1888) kontynuatora i naśladowcy Jachowicza; "Powieści moralne dla młodzieży" Józefa Skibińskiego oraz tłumaczenie polskie książki D.K.L. Rennera "Wzór dla dziewcząt jak się przyzwoicie ukształcać powinny".

Z dzieł służących nie tylko rozrywce, ale przede wszystkim nauce, trzeba odnotować następujące publikacje: "Abrégé de l'histoire ancienne a l'usage de la jeunesse" Antoine Caillot; "Dzieje Polski, które stryj synowcom swoim opowiedział" Joachima Lelewela; "Wybór różnych gatunków poezji z rymotwórców polskich dla użytku młodzieży" w opracowaniu Szymona Bielskiego; "Domowa zagroda. Rysy dziejów polskich w opowiadaniu powieściowym dla młodzieży" pióra Józefa Aleksandra Miniszewskiego (używającego pseudonimu J.A. Starzy, 1821-1863); "Dzieciom dla ich rozrywki i nauki niektóre ... historie z różnych dziejów świata dawniejszego zebrane" Franciszka Karpińskiego; "Cours de littérature française, dédiée à la jeunesse".

Historia

Dzieła z zakresu historii stanowią jedną z większych grup tematycznych księgozbioru Le Bruna. Można je podzielić na trzy zespoły: dzieła dotyczące historii powszechnej, historii Polski, historii innych państw i krajów. Historię powszechną reprezentują następujące dzieła: "Pamiętnik chronologiczny historii powszechnej" Antoniego Wybranowskiego; "Rys dziejów powszechnych" G. Webera w polskim przekładzie M.B. Szyszki (wydanie petersburskie); "Kronika czyli zbiór krótki przypadków najznacniejszych od roku 1787 do roku 1797 zaszyłych w Europie" - ułożona kalendarzowo, zawiera również wydarzenia dotyczące Polski.

Historii Polski tyczą następujące wydawnictwa: "Résumé de l'histoire de Pologne" Leona Thiessé; "Kroniki polskie od zgonu Zygmunta Pierwszego" pióra Stanisława Okszyca Orzechowskiego w edycji T. Mostowskiego; "Historia Polski krótko zebrana" Józefa Faleńskiego; obejmująca dzieje narodowe od powstania państwa aż do jego rozbiórów i upadku; "Domowe wiadomości o Koronie Polskiej" Franciszka Paprockiego (1723-1790) profesora Akademii Wileńskiej, głośnego historyka jezuickiego; "Groby królów polskich w Płocku, wiadomość historyczna" Wincentego Hipolita Gawareckiego (1788-

-1852) prawnika i historyka, prezesa trybunału plockiego; tegoż autora spotykamy jeszcze "Pamiętnik historyczny plocki" - obie te pozycje są zbiorami niezwykle ciekawych materiałów archiwalno-historycznych. Wśród znanych opracowań historii Polski należy wymienić "Panowanie króla polskiego Stanisława Augusta Poniatowskiego" Joachima Lelewela, obejmujące trzydziestoletni okres usiłowań narodu do podźwignięcia się, ocalenia i niepodległości; wspomnianą wcześniej pracę tegoż autora "Dzieje Polski" oraz głośne dzieło Adama Naruszewicza "Historia narodu polskiego" (wyd. 1824) obejmujące nie wydaną wcześniej część dziejów polskich od najdawniejszych czasów do panowania Mieczysława I⁵¹. Zamykają poczet publikacji poświęconych historii polskiej dzieła Leonarda Chodźki "Histoire des legions polonaises en Italie sous le commandement du général Dombrowski" oraz Józefa Sękowskiego (1800-1858) "Collectanea z dziejopisów tureckich, rzeczy do historii polskiej służących" - bardzo bogaty zbiór źródeł do stosunków polsko-tureckich na przestrzeni stuleci.

Historii poszczególnych krajów poświęcone są: "Histoire de la révolution française depuis 1789 jusqu'au 18 brumaire" Adolphe Louisa Thiersa (1797-1877) francuskiego polityka i historyka, autora wielotomowych prac o rewolucji, konsulacie i cesarstwie; "Un divorce histoire du temps de l'Empire 1812-1814" Paula Lacroix (używającego pseudonimu P.L. Jacob) - jest to historia schyłkowego okresu cesarstwa Napoleona Bonapartego; "Histoire d'Espagne et de Portugal" Émile Lefranc'a, obejmuje dzieje tych państw, ze szczególnym uwzględnieniem historii od czasów kolonialnych do współczesności; "Tauryka czyli wiadomości starożytne ... o stanie i mieszkańcach Krymu" Adama Naruszewicza, zawiera, oprócz opisu Krymu sporządzonego dla Katarzyny II, również dziennik podróży króla Stanisława Augusta przez Ukrainę w 1787 roku; "Les nobles et les paysans" Leonarda Chodźki, jest historycznym studium o szlacheństwie francuskim i położeniu chłopstwa we Francji. Ostatnią pozycją z zakresu historii jest, wspomniana już wcześniej, praca Fryderyka Schillera "Geschichte des Abfalls der Vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung", w której genialny poeta dał się poznać jako utalentowany historyk - dzieło to ułatwiło mu karierę naukową i przyczyniło do powołania na katedrę historii uniwersytetu w Jenie.

Geografia. Etnografia. Podróże

Dział ten liczy kilkanaście pozycji, wśród których znajdują się z zakresu geografii: "Polska czyli opisanie topograficzno-polityczne Polski w wieku XVI" Jana Krasieńskiego (1550-1612) kanonika gnieźnieńskiego i krakowskiego, historyka - dzieło to napisane w języku łacińskim (1574) w księgozbiornie Le Bruna występuje w tłumaczeniu polskim S. Budzińskiego z 1852 roku; "Jeografia czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi" Jana Śniadeckiego (1756-1830), jednego z najwybitniejszych uczonych polskiego oświecenia, matematyka, astronoma i filozofa; "Kosmos, rys fizycznego opisu świata" Aleksandra Humboldta (1769-1859), w polskim przekładzie J. Baranowskiego i L. Zeisznera - dzieło tego niemieckiego przyrodnika, geografa i podróżnika zdobyło sobie ogromny europejski rozgłos, jako wielka synteza wiedzy przyrodniczej i geografii połowy XIX wieku.

W księgozbiornie wszechstronnego lekarza nie zabrakło dzieł etnograficznych. Były to trzy książki wybitnego etnografa, historyka i archiwisty Łukasza Gołębiowskiego (1773-1843) - "Lud polski" - o zwyczajach, obrzędach i zabobonach ludu polskiego. Znajduje się tu wiele pieśni ludowych z różnych regionów kraju z dołączeniem litografowanych nut i tablicą pięknie, ręcznie kolorowanych strojów ludowych; "Gry i zabawy różnych stanów w kraju całym lub w niektórych tylko prowincjach", gdzie Gołębiowski opisuje typowe zabawy i rozrywki miejskie i wiejskie, jak kulig czyli szlichtadę, łowy, maskarady, muzykę, tańce, reduty, zapusty, ognie sztuczne, rusałki, sobótki itp.; "Domy i dwory" - opisy urządzeń domów i dworów polskich oraz zwyczajów i obyczajów narodu polskiego, z wyszczególnieniem apteczki, kuchni, stołów, uczt, biesiad, trunków i pijatyki, łózek, pościeli, ogrodów, powozów itd.

Do działu tego należą również opisy podróży. Wśród nich można wymienić m.in. "Wspomnienia z podróży po Krymie" Edmunda Karola Chojeckiego (1822-1899), dziennikarza, publicysty, powieściopisarza i dramaturga; "Les pélerinage de Suisse"; "Tamblessons Upper Rhine-Louvan" z rycinami i inne. Z działem tym łączą się pośrednio:

Mapy i plany

W księgozbiornie Le Bruna spotykamy też kilka map i planów,

prawdopodobnie nabytych w trakcie jego podróży zagranicznych, które później stanowiły zapewne miłą pamiątkę. Są to: "Mapa Europy podług najnowszych źródeł ułożona z oznaczeniem dróg żelaznych i morskich" Stanisława Strojnowskiego, wydana w 4 arkuszach w Warszawie w 1868 roku; "Nouveau plan de Paris" z 1852 roku; "Plan de Paris" 1865 roku; niemiecki przewodnik po Berlinie i Poczdamie "Wegweiser für Fremde und Einheimische die preussische Residenzstadt Berlin und Potsdam ...". Do tego działu można też włączyć "Eisenbahnkarte" z 1856 roku.

Biografie. Pamiętniki

Jest to grupa licząca zaledwie kilka pozycji, wśród nich znajdują się: biografie postaci związanych z historią i literaturą polską, a także życiorysy postaci zagranicznych. Można tu wymienić następujące publikacje: "Tadeusz Kościuszko czyli dokładny rys jego życia" pióra Karola Falkensteina; "Historię Jana Karola Chodkiewicza" wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego, jednego z największych wodzów Rzeczypospolitej, zwycięscy spod Kircholmu - pióra Adama Naruszewicza; bardzo ciekawe i niezmiernie dziś rzadkie dziełko "Portrety wsławionych Polaków ... z opisem ich życia" przez Aleksandra Chodkiewicza, z litografiami Walentego Śliwickiego. Znajdują się tu m.in. życiorysy Stanisława Konarskiego, Tadeusza Kościuszki, Antoniego Madalińskiego, Stanisława Małachowskiego, Ignacego Potockiego, Kazimierza Pułaskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza, Tadeusza Rejtana, Józefa Zajączka i 21 innych jeszcze postaci. Litografie Śliwickiego są jednymi z wcześniejszych w tej dziedzinie w Polsce. Do grupy tej należą także "Wspomnienia zgonu zasłużonych w narodzie Polaków" Eustachego Marylskiego. Ponadto można wymienić zbeletryzowane dzieło Jeana Pierre'a de Floriana "Guillaume Tell".

Do grupy pamiętników należą: "Exercices de mémoire et de lecture" Augustina François Théry'ego oraz sławne "Pamiętniki" Jana Chryzostoma Paska (1636-1701), będące najwybitniejszym zabytkiem pamiętnikarstwa staropolskiego. Pamiętniki Paska obejmują okres drugiej połowy XVII wieku, przedstawiają wiele ważnych wydarzeń historycznych (m.in. wojny ze Szwecją i Moskwą, rokosz Lubomirskiego, walki z Tatarami i Turkami). Zawierając elementy autobiografii, jednocześnie są kapitalnym dokumentem mentalności szlacheckiej tamtej epoki i obyczaju szlacheckiego. Pisane stylem

barwnym, potoczystym, a jednocześnie językiem dosadnym, jędrnym, żeby nie powiedzieć rubasznym, przeplatany popularnymi wówczas makaronizmami, wzbudziły po ogłoszeniu ich drukiem w 1836 roku wielkie zainteresowanie czytelników i są do dziś niezmiernie popularną i lubianą lekturą.

Nauka o literaturze. Językoznawstwo

Do grupy tej należą następujące publikacje: "Wypisy polskie ... zebrane z dzieł dawnych i najnowszych autorów i autorek polskich" Tomasza Szumskiego - jest to zbiór różnych utworów prozą i wierszem; "Pochwały, mowy i rozprawy" Stanisława Kostki Potockiego (1755-1821), krytyka literackiego i teoretyka literatury; tegoż autora "O wymowie i stylu"; "Traité théorique et pratique de littérature" Emile'a Lefranc'a; następnie kilka dzieł historyka literatury francuskiej Alexandre Vineta: "Moralistes de XVIe et XVIIe siècles", "Histoire de la littérature française au XVIIIe siècle", "Poètes du siècle de Louis XIV", "Études sur le littérature française au XIXe siècle" wreszcie Franciszka Salezego Dmochowskiego (1801-1871), znanego wydawcy, dziennikarza, tłumacza i poety, a także krytyka literackiego "Odpowiedź na pismo p. Mickiewicza o krytykach i recenzentach warszawskich" - obszerna 118 stronic licząca rozprawa polemiczna, tycząca sporu między romantykami i klasykami, w której Dmochowski zajął stanowisko pośrednie, bliższe jednakże ideowej tradycji klasyków. Jego nieprzychylna recenzja "Sonetów krymskich" Mickiewicza, wywołała ze strony tego ostatniego ostry pamflet na środowisko warszawskich krytyków i recenzentów, a szczególnie Dmochowskiego. W "Odpowiedzi" Dmochowski ustosunkowuje się do tekstu pamfletu Mickiewicza i kreśli obraz dążności literatów polskich.

Dzieła treści religijnej

Kilka pozycji w księgozbiornie Le Bruna tyczyło religioznawstwa lub było związanych z kultem religijnym. Są to: francuski przekład Nowego Testamentu; dalej "Manuel biblique au passages de l'écriture Sainte"; "Choix d'hymnes chretiennes"; "Instructions pour vivre chrétienne ment dans le monde"; "Biblia to jest księgi Nowego i Starego Testamentu" Jakuba Wujka według łacińskiego

przekładu, w tłumaczeniu na język polski (wyd. z 1821 r.). Miał też Le Brun pozycję opisaną w inwentarzu jako "Wujek mojego dziada" - prawdopodobnie chodzi tu o któryś z XVIII-wiecznych przedruków "Biblii" Wujka.

Filozofia. Prawo. Ekonomia

Reprezentowane są symbolicznie bądź pojedynczymi pozycjami, jak w przypadku prawa, bądź dwiema (ekonomia, np. "O instytucjach kredytu przemysłowego" Ludwika Tęgoborskiego), lub trzema (filozofia, np. "Oeuvres du Philosophe bienfaisant").

Słowniki i encyklopedie

Stanowiły ważny element każdego księgozbioru lekarzy warszawskich XIX wieku. Reprezentowane były w tych zbiorach w różnym stopniu, w zależności od zainteresowań właścicieli, charakteru ich pracy (praktyka, praca naukowa). W księgozbiornie Aleksandra Le Bruna występują następujące słowniki: grecko-łaciński ("Novus apparatus greco-latinus"), wielki słownik francusko-łaciński ("Grand dictionnaire françois et latin"), słownik kieszonkowy francusko-niemiecki ("Nouveau dictionnaire de poche françois-allemand"), słownik francusko-włoski i włosko-francuski ("Dictionnaire françois-italien et italien-françois"), słownik angielsko-niemiecki ("A compleat English-Deutsch Wörterbuch"), oraz słowniki językowe: angielski ("Bayers Royal Dictionary abredged in two parts"), a także pomnikowy "Słownik języka polskiego" Samuela Bogumiła Lindego w 6 tomach.

Z encyklopedii posiadał Le Brun następujące: dziesięciotomową "Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie", czterotomowy "Conversations Lexikon oder Neue Folge", ośmiotomowy "Nowy dykcjonarz historyczny" księdza L. Chaudon, w polskim przekładzie Józefa Ignacego Boelcke (warszawskie wydanie P. Dufoura).

Medycyna

Zbiór Le Bruna zawierał także 176 książek z zakresu medycyny, co stanowi 46,5% wszystkich wydawnictw zawartych w księgozbiornie. Jest to typowy warsztat lekarza pierwszej połowy XIX wieku,

w którym zgromadzono publikacje reprezentatywne dla ówczesnej praktyki lekarskiej. Mają one prawie wyłącznie charakter funkcjonalny, aczkolwiek i w księgozbiorze Le Bruna i w księgozbiorach innych lekarzy spotyka się pozycje, które nie mają aktywnego znaczenia informacyjnego (np. dzieła medyków starożytnych, czy niektóre inne publikacje zaliczane do historii medycyny). Z reguły księgozbiory tworzące tzw. "bibliotekę lekarską" charakteryzują się dużą aktualnością. Są to księgozbiory wielojęzyczne i pochodzą przeważnie z ośrodków wyspecjalizowanych w edytorstwie publikacji z danej dyscypliny.

Wspomniano już, iż Le Brun zajmował się nie tylko praktyką lekarską, lecz również pracą naukową i dydaktyką akademicką. Jego księgozbiór odzwierciedla w znacznej mierze wszystkie te funkcje, a nawet i zainteresowania społeczne. Analiza zawartości księgozbioru medycznego daje podstawę do stwierdzenia, że tematyka reprezentowanych w nim dzieł znacznie przekraczała ramy konieczne dla specjalizacji chirurgicznej, której oficjalnie Le Brun się poświęcił.

Miał on dzieła klasyków medycyny takich, jak: Hipokrates, Celsus, Galen i Fabricius ab Aquapendente. Z prac Hipokratesa (460-377 p.n.e.), twórcy etyki lekarskiej, posiadał Le Brun słynne "Aforyzmy", zarówno w języku łacińskim, jak i w francuskim przekładzie znanego XIX-wiecznego lekarza Etienne Pariseta, a także przekład polski Henryka Łuczkiwicza z 1864 roku pt. "Aforyzmy i rokowania oraz przysięga lekarska". Z pism Aulusa Corneliusa Celsa (53 p.n.e.- 7 n.e.) znajdowały się w księgozbiorze dwa wydania, drukowane we Francji: "De re medica" z 1823 roku i "Traité de la médecine" z 1824 roku oraz jedno wydanie niemieckie z Kolonii pt. "Medicina" z 1835 roku. Warto dodać, że Le Brun dokonał przekładu dzieła Celsa o medycynie, które przygotował do druku w latach 1835-1838, pozostało ono jednak w rękopisie. Miał też w zbiorze wydanie dzieła medycznego Claudiusa Galena "Opera" tłoczonego w Bazylei w 1529 roku (najstarszy druk w kolekcji Le Bruna). Ponadto w bibliotece znajdowały się "Opera omnia anatomica et physiologica" Hieronima Fabriciusa z Aquapendente (1533-1619), włoskiego anatoma i chirurga, profesora uniwersytetu padewskiego.

Największą część księgozbioru medycznego tyczyła zagadnień chirurgii, która stanowiła przedmiot jego szczególnych zaintere-

sowań. Spotykamy w tym dziale kilkadziesiąt prac, wśród których przykładowo można wymienić: "Armamentarium chirurgicum" Jeana Sculteta, XVII-wiecznego lekarza francuskiego; "Chirurgie théorique et pratique" Adolphe Burggrave'a; "Dictionnaire de chirurgie pratique" Samuela Coopera; "O złamaniach kości i sposobach leczenia" oraz "O odejmowaniu członków" Emiliana Nowickiego (1791-1876) świetnego profesora chirurgii Uniwersytetu Warszawskiego; "Praktisches Handbuch der Chirurgie" J. Erichsena; czterotomową "Chirurgię" Józefa Czekierskiego (1777-1826) jednego z najgłośniejszych polskich operatorów; "Manuel des operations chirurgicales" J. Costera; "Chirurgisch-anatomischen Vademecum" W. Rosera oraz liczne dzieła głośnego niemieckiego chirurga Johanna Nepomucena Rusta, w którego klinice praktykował Le Brun w czasie pierwszej podróży zagranicznej po ukończeniu studiów.

Z dziedziną chirurgii związany jest obficie zaopatrzony w książki dział anatomii. Wśród tych publikacji znajdowały się między innymi: "Traité pratique d'anatomie médico-chirurgicale" Alfreda Richeta; "Manuel d'anatomie pathologique" Charlesa Houela; "Compendium der pathologischen Anatomie" Teofila Wisłockiego; "Krótki rys anatomii ciała ludzkiego" Ludwika Natansona (1822-1896), prezesa Tow. Lek. Warsz. i założyciela "Tygodnika Lekarskiego"; "Anatomia patologiczna" Nikodema Felicjana Bętkowskiego (1812-1864). Anatomie opisową reprezentują: "Traité d'anatomie descriptive" Hypolite'a Cloqueta; "Nouveau traité élémentaire d'anatomie descriptive" Alexandra Jamaina; "Anatomia opisowa" Ludwika Hirschfelda (1817-1878), profesora Szkoły Głównej w Warszawie.

Bardzo liczny był też dział patologii i terapii. Z ciekawszych pozycji można wymienić: "Lehrbuch der speciellen Pathologie und Therapie" Johanna Choulanta; "Éléments de pathologie générale" A.F. Chomela; "Theoria morbi seu Pathologia generalis" Philippa Hartmanna; "Handbuch der speciellen Pathologie und Therapie" A. Duscha; "Wykład patologii i terapii naczyń oddechowych" Józefa Konstantego Rose.

Stosunkowo dużo było pozycji dotyczących szeroko rozumianej farmakologii, chemii farmaceutycznej i botaniki lekarskiej. Miał Le Brun dwie farmakopee - urzędowe spisy surowców leczniczych i leków, podające obowiązujące normy ich składu, przyrządzania i dawkowania. Były to: "Pharmacopée raisonnée" z 1841 roku oraz

"Pharmacopœe preussische" z 1857 roku⁵². Z innych pozycji trzeba wymienić: "Recepturę" - podręcznik dla studentów medycyny i farmacji Antoniego Kryszki (1818-1912) profesora toksykologii i farmakologii Szkoły Głównej; "Lehrbuch der Pharmacodynamik" Philipa Friedricha Vogta; "Specielle ärztliche Receptirkunst" Philipa Phöbusa; "Nouveau formulaire magistrae, précédé d'une notice sur les hôpitaux de Paris" Apollinaire'a Bouchardata; "Nouveau formulaire pratique des hôpitaux" Edwarda Milne; "Zbiór wiadomości chemiczno-farmaceutycznych" w trzech tomach i "Zbiór treściwy sposobów dochodzenia dobroci lekarstw" Teodora Heinricha (1790-1869) członka Rady Lekarskiej Królestwa Polskiego; "Farmakomorfikę" Fryderyka Skobla; "Toksykologię czyli krótki rys nauki o truciznach" Józefa Franka (1771-1842) profesora Uniwersytetu Wileńskiego; "Ustawę dla farmaceutów" Ferdynanda Wenera. Kilka pozycji w zbiorze obejmowało zagadnienie chemiczne, np.: "Cours Chimie" Nicolasa Lemery; "Wykład chemii organicznej" Jakuba Natanson (1832-1884) profesora Szkoły Głównej; "Chemia policyjno-prawna" pod red. Józefa Bełzy (1805-1888) profesora chemii; "Chemia z zastosowaniem do rolnictwa i fizjologii" Justusa Liebiga w polskim przekładzie Seweryna Zdzitowieckiego.

Sporo pozycji poświęconych było położnictwu, ginekologii i chorobom kobiecym. Wśród nich na wymienienie zasługują: "Du rôle de la menstruation" Adama Raciborskiego; "Rys położnictwa praktycznego" Władysława Tyrchowskiego z 1861 roku; "Zasady położnictwa czyli wykład nauki i sztuki położniczej" Jakuba Michała Freya (1801-1865) z 1851 roku; "Zbiór wszelkich wiadomości potrzebnych akuszerce" Ignacego Fijałkowskiego (1783-1856) lekarza szpitala Dzieciątka Jezus; z piśmiennictwa obcego można wspomnieć dzieło "Theoretisch-praktisches Handbuch der Geburtshülfe" Ludwika Froriepa; "Abbildungen aus dem Gesamtgebiete der theoretisch-praktischen Geburtshülfe" J.P. Maygriera; niektóre zagadnienia tej dziedziny występują w innych działach, tyżących np. chorób nerwowych.

Piśmiennictwo z zakresu psychiatrii i chorób nerwowych aczkolwiek mniej bogate, również znalazło miejsce na półkach biblioteki lekarskiej Le Bruna. Zainteresował się on tymi zagadnieniami w czasie swej zagranicznej podróży w 1842 roku gdzie badał organizację szpitali dla obłąkanych i metody lecznicze stosowane w terapii chorób psychicznych. Do książek z tego zakresu należą

m.in.: "Rapport du phisique et du moral de l'homme" Georga Cabanisa z uwagami E. Pariseta; "Traité medico-philosophique sur l'aliénation mentale ou la manie" Philippe Pinela; "Die Controverse über die Nerven des Nabelstrangs und seiner Gefässe" J.A.C. Schotta; "De la nature du siège de la migraine" Maurice Mené; "Układ nerwowy i przyrządy zmysłowe (neurologia i aesthesiologia) wraz z uwagami" Ludwika Hirschfelda; "O chorobach umysłowych" Bartłomieja Frydrycha (1800-1867) ordynatora oddziału psychiatrycznego szpitala Dzieciątka Jezus; "Patologia i terapia chorób umysłowych" Andrzeja Janikowskiego (1799-1864), jednego z bardziej znanych profesorów medycyny.

Z nazwiskiem tego ostatniego wiąże się też kilka dzieł z zakresu innej dyscypliny lekarskiej, jaka była reprezentowana w księgozbiornie Le Bruna. Chodzi tu o dział medycyny sądowej. Miał Le Brun cztery książki Andrzeja Janikowskiego "Zasady dochodzeń sądowo-lekarskich co do wątpliwego stanu zdrowia" z 1845 roku, "Zasady dochodzeń sądowo-lekarskich w przypadku uszkodzeń ciała" z 1847 roku, "Zasady dochodzeń sądowo-lekarskich co do wieku, płci, funkcji płciowych i tożsamości osób" z 1859 roku oraz "Wiadomości o ratowaniu osób w stanie pozornej śmierci będących lub nagłą utratą życia zagrożonych" z 1845 roku. Do tej samej tematyki należą: "Przepisy obowiązujące przy wykonywaniu sądowo-lekarskich dochodzeń na trupach i oddzielna instrukcja dla lekarzy" z 1840 roku; "Medycyna sądowa" Sergiusza Gromoffa, profesora Medyko-Chirurgicznej Akademii w Petersburgu (1774-1854) w polskim przekładzie Grzegorza Buczyńskiego.

Inne dziedziny medycyny reprezentowane były w księgozbiornie Le Bruna znacznie skromniej, z reguły kilkoma albo nawet pojedynczymi pozycjami. Spotykamy tu dzieła z zakresu balneologii⁵³, urologii⁵⁴, okulistyki⁵⁵, miologii⁵⁶, histologii⁵⁷, chorób wenerycznych i skórnych⁵⁸, oraz szczegółowe pozycje dotyczące postępowania w poszczególnych chorobach wewnętrznych.

Do ciekawostek księgozbiornu można zaliczyć dzieło z zakresu frenologii - teorii stworzonej przez austriackich neurologów Franza Josepha Galla i Karla Gaspara Spurzheima: teoria ta głosiła, że z ukształtowania czaszki można wnioskować o zdolnościach umysłowych i psychicznych właściwościach człowieka. Po okresie dużej fascynacji tą teorią na przełomie XVIII i XIX wieku wykazano w późniejszych latach całkowitą jej błędność. W Polsce

zainteresowanie frenologią wykazywali D.S. Borkowski, A. Przystański, J. Śniadecki, A. Groszlik i J. Peszke. Le Brun posiadał w swym księgozbiornie dzieło jednego z twórców tej teorii Karla Spurzheima (1776-1832) "Observations sur la phraenologie" wyd. w 1818 roku. Nie zabrakło też w księgozbiornie prac mówiących o kołtunie, znany w literaturze obcej pod nazwą "choroby polskiej" (płica polonica) i szeroko dyskutowanej, szczególnie w pierwszej połowie XIX wieku, w środowisku lekarskim. Stanisław Konopka w swojej bibliografii⁵⁹ wymienia aż 137 prac z tego zakresu⁶⁰. Kwestia sporna tyczyła problemu, czy kołtun jest chorobą i nie należy go obcinać, gdyż pociągnie to za sobą dodatkowe schorzenia, czy też jest skutkiem braku higieny i niechlujstwa i należy go usuwać. W sporze na temat kołtuna brał udział także Le Brun. W 1827 roku w Paryżu bronił on napisanej przez siebie rozprawy doktorskiej, w której kołtun uważał za chorobę. Jednakże w trakcie swej pracy lekarskiej w Szpitalu Dzieciątka Jezus przekonał się, że jego poglądy były niesłuszne i w praktyce obcinał kołtuny wszystkim, którzy się z nim zgłaszali⁶¹. Le Brun, oprócz własnej, opublikowanej w języku francuskim pracy, posiadał jeszcze głośne dzieło Jana Oczapowskiego "Praktyczny wykład chorób kołtunowych ze względu na ich przyczyny ... i nowe zasady leczenia" wydane w Warszawie w 1839 roku.

Ostatnim większym działem, jaki można by wyodrębnić w księgozbiornie Le Bruna, jest dział tyczący higieny, medycyny społecznej i służby zdrowia. Zagadnienia te były szczególnie bliskie Le Brunowi, jako zapalonemu społecznikowi i organizatorowi zarówno cywilnej, jak i wojskowej służby zdrowia, ze szczególnym uwzględnieniem warszawskiego szpitalnictwa. Z bardziej interesujących pozycji można wymienić: "Répertoire de l'administration et de la comptabilité des établissements de bienfaisance" E. Durieu i A. Germaina; "Clinique chirurgicale de la Pitié" Jacquesa Lisfranca; "Les hôpitaux au point de vue de leur origine et de leur utilité" Felixa Roubaud; "Conférences de clinique chirurgicale faites à l'Hotel Dieu pendant l'année 1858-1859" A.C. Roberta; "Urządzenie służby zdrowia w Królestwie Polskim" wydane przez Radę Lekarską w 1838 roku; "Zbiór annexów do Ustawy dla szpitali cywilnych w Królestwie Polskim", Warszawa 1842; "Urządzenia dotyczące Zakładów Dobroczynnych" z 1854 roku; wreszcie 101 poszytów "Sprawozdań z czynności lekarsko-chirurgicznych Szpitala Dzieciątka

"Jezus w Warszawie" wydawanych własnym nakładem Aleksandra Antoniego Le Bruna w latach 1841-1860 w "Pamiętniku Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" i osobno.

Z medycznych wydawnictw słownikowych miał Le Brun m.in.: dwutomowy "Kritisch-etymologisch-medicinisches Lexikon" Ludwiga Augusta Kraus'ego, wydany w Getyndze w 1832 roku oraz głośny słownik lekarski polski, tzw. "krakowski" - "Słownik łacińsko-polski wyrazów lekarskich" Kazimierza Fryderyka Skobla i Aleksandra Kremera, wydany w 1868 roku.

Bardzo bogaty zbiór czasopism medycznych liczył łącznie 134 woluminy i obejmował: 58 tomów "Pamiętnika Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" z lat 1837-1867 (którego A. Le Brun był współredaktorem); dwa tomy "Pamiętnika Lekarskiego Warszawskiego" z 1828 roku; trzy tomy "Gazety Lekarskiej. Pisma tygodniowego poświęconego wszystkim gałęziom umiejętności lekarskiej, farmacji i weterynarii" pod red. Henryka Łuczkiwicza, z lat 1866-1867; dziesięć tomów "Archiv für klinische Chirurgie" w opracowaniu B. Lengenbecka z lat 1860-1865; dwa roczniki paryskiego wydawnictwa "Annuaire de médecine et de chirurgie" pod red. Aleksandre Jamaine'a - Le Brun posiadał rocznik XII z 1857 roku i rocznik XV z 1860 roku; dwadzieścia jeden tomów "Tygodnika lekarskiego poświęconego medycynie, chirurgii, akuszerii i weterynarii" pod redakcją Aleksandra Le Bruna, Adama Helbicha i Ludwika Natansona (od nr 16 - Zygmunta Dobieszewskiego) różne numery, w tym od R. 18: 1864 do R. 21: 1867 - komplet; "Tablettes médicales" - 6 tomów z lat 1844, 1845, 1854-1857; dwadzieścia dziewięć poszytów "Pamiętnika chirurgicznego szpitala Dzieciątka Jezus", obejmującego zdanie sprawy z czynności lekarsko-chirurgicznych w tymże szpitalu, wydawanego nakładem Le Bruna w latach 1836-1837; rocznik pierwszy "Kliniki" - tygodnika lekarskiego, założonego w Warszawie, w 1867 roku pod red. Zygmunta Dobieszewskiego.

W "bibliotece lekarskiej" A. Le Bruna zinwentaryzowano również 21 woluminów pozostałych po nim rękopisów prac naukowych, na które składają się: 1° rękopis "Kursu chirurgii operacyjnej" w siedmiu woluminach oprawnych, do wykładów w Szkole Głównej (opublikowane w latach 1869-1874 jako dwutomowa "Chirurgia operacyjna", w pośmiertnym wydaniu przygotowanym przez uczniów Le Bruna - J. Kwaśnickiego, W. Stankiewicza i J. Wszębora); 2° rękopis obejmujący: Materia medica - Medycyna prawna - Anatomia - Fizyka -

- Mineralogia - Chemia - Therapia specialis - Propedeutyka; sześć kajetów oprawnych w niebieski papier; 3° rękopis zawierający: Therapia specialis - Therapia generalis - Chirurgia i operacje chirurgiczne - Chirurgia terapeutyczna - Historia medycyny - Sztuka położnicza - Choroby epizootyczne; w ośmiu oprawionych w papier zeszytach.

IV

Działy rzeczowe wyróżnione w księgozbiorze "domowym" Le Bruna charakteryzują jego zainteresowania czytelnicze, upodobania pozazawodowe i nastawienie kolekcjonerskie. Na podstawie dokonanej analizy księgozbioru można stwierdzić, że jego profil tematyczny był nader szeroki. Przede wszystkim trzeba podkreślić obecność, rzadkiego w podobnych księgozbiorach lekarskich tego samego okresu, bogatego zbioru literatury pięknej, w tym szczególnie literatury polskiej. Pozwala to na wysnucie wniosku, że Le Brun był pilnym czytelnikiem śledzącym z uwagą życie literackie kraju, obznajmionym zarówno z dawniejszymi zabytkami piśmiennictwa polskiego, jak też chłonnym na wszelkie nowości w tej dziedzinie. Szczególnym sentymentem darzył poezję polską, zarówno klasyczną, jak i współczesną. Z literatury obcej preferował niewątpliwie literaturę francuską, co wynikało zapewne z doskonałej znajomości języka francuskiego, jak też i w pewnej mierze, z sentymentu do ojczyzny przodków. Interesował się jednak i piśmiennictwem innych krajów, aczkolwiek literatura niemiecka, włoska, angielska czy rosyjska są reprezentowane raczej symbolicznie. Zwraca uwagę znaczna liczba utworów literatury dla dzieci i młodzieży, co tłumaczyliśmy sytuacją rodzinną. Ciekawy obraz zainteresowań Le Bruna daje przegląd innych działów księgozbioru: są w nim dzieła i z zakresu religioznawstwa, i filozofii, z zakresu prawa i ekonomii, reprezentowana jest geografia i etnografia, występują pozycje dotyczące literaturoznawstwa i językoznawstwa, odnajdujemy w nim biografie i pamiętniki, oraz nader różnorodne dzieła w dziale, którego bliżej nie omawiałem, a nazwanego roboczko "varia" (jest w nim "Kantata w dzień imienin króla Jana III" z 1708 r. i "Klucz prognostykarski to iest rzetelne objaśnienie słów y Przewisk niewyrozumianych, których Astrologowie w Kalendarzach y prognostykach swoich używają" wydany

w Supraślu w 1734 r. przez o.o. Bazylianów, dalej "Porównanie teraźniejszych i dawniejszych miar i wag w Królestwie Polskim używanych" Juliusza Kolberga z 1819 r. i "La mythologie du Rhin" X.P. Saintine'a).

Na wnikliwą uwagę zasługuje dział historii, szczególnie polskiej, co świadczy bardzo korzystnie o Le Brunie, osobie bądź co bądź obcego pochodzenia, i to w dobie ucisku narodowego, który umiłowanie tradycji narodowych przejawiał także w doborze odpowiedniej lektury. Ciekawe, iż zaszczycony szlachectwem, nie ulegał powszechnej modzie i nie usiłował gromadzić żadnych dzieł heraldycznych.

W swym księgozborze stworzył też załączek warsztatu informacyjnego gromadząc encyklopedie, słowniki, mapy, plany i atlasy.

Był także czytelnikiem czasopism. Mam tu na myśli nie periodyki fachowe, ale czasopisma ogólne. W inwentarzu jego księgozbioru figurują: "Pamiętnik warszawski" - miesięcznik poświęcony literaturze, teatrowi i naukom historycznym, którego redaktorem był Ludwik Osiński. Wydawany był w Warszawie w latach 1809-1810; Le Brun miał zeszyt z lutego 1809 roku; "Świat dramatyczny" - czasopismo wydawane przez Wojciecha Szymanowskiego w latach 1838-1840, było poświęcone teatrowi, historii, literaturze i biografistyce. Drukowano w nim powieści, humoreski, ale także wiadomości naukowe - Le Brun posiadał drugi tom tego pisma z roku 1838; "Przegląd europejski naukowy, literacki i artystyczny" - wydawany w Warszawie przez Józefa Ignacego Kraszewskiego; w księgozborze Le Bruna znajdowało się 18 zeszytów tego pisma z lat 1862 i 1863. Z czasopism obcojęzycznych czytywał "Le Magazin pittoresque" readagowane i wydawane w Paryżu przez Édouarda Charton w latach 1833-1863 - Le Brun posiadał jedenaście roczników tego pisma z lat 1833-1835, 1848-1851, 1853-1856.

Analiza księgozbioru A.A. Bruna pozwala głębiej poznać charakter i mentalność tej niepospolitej postaci, podkreśla szerokość jego zainteresowań. Księgozbiór pozamedyczny Le Bruna miał zdecydowanie humanistyczny charakter, z widoczną przewagą literatury pięknej polskiej i obcej oraz historii. Stanowił 53,5% całej biblioteki.

Największą jednakże częścią księgozbioru Le Bruna, jeśli chodzi o podział na grupy tematyczne, był zbiór książek lekarskich, stanowiący 46,5% wydawnictw zwartych. Zawartość jego scharakteryzowałem bliżej, omawiając dział "medycyna" w kolekcji Le Bruna.

Tu wystarczy stwierdzić, że księgozbiór ten jest bardzo różnorodny, obejmuje wszystkie bodajże dyscypliny szczegółowe: podstawowe i kliniczne, znane ówczesnej nauce lekarskiej. Z grupy pierwszej reprezentowane są: anatomia człowieka, histologia, fizjologia, patologia z anatomią patologiczną, higiena, epidemiologia, farmakologia i inne. Z ważniejszych dyscyplin klinicznych spotykamy pozycje dotyczące: interny, chirurgii, położnictwa i ginekologii, pediatrii, dermatologii, wenerologii, oftalmologii, ftyzjatrii, neurologii, psychiatrii. W księgozbiórze Le Bruna występują też licznie dzieła powiązane ze szczególnymi potrzebami życia społecznego, jak: medycyna sądowa, wojskowa, profilaktyczna. Księgozbiór jego nie ograniczał się więc do wąskiej specjalności, która zresztą przy ówczesnym, powszechnym braku lekarzy nie była możliwa, aczkolwiek przewaga książek dotyczących chirurgii jest bardzo wyraźnie widoczna (stanowią ok. 25% zbioru medycznego). Medyczna partia księgozbióru Le Bruna jest odbiciem głównych osiągnięć nauki lekarskiej XIX wieku. Trudno jest oczywiście orzekać, czy z dostępnych kilku książek o podobnej tematyce Le Brun wybierał rzeczywiście najlepsze. Do takiej analizy autorowi brak potrzebnych wiadomości, których nie zastąpi posiłkowanie się najobszerniejszą nawet literaturą przedmiotu. Dobór i wybór książek do księgozbiórów lekarskich był zresztą warunkowany różnymi czynnikami, wśród których nie zawsze decydującym był element doskonałości opracowania (czasem wpływ miała i cena książki). O wysokim poziomie biblioteki lekarskiej Le Bruna świadczą jednak następujące przesłanki: 1° - aktualność księgozbióru: większość książek została wydana za życia Le Bruna przez współczesnych mu autorów, prezentuje więc z reguły najnowsze osiągnięcia z poszczególnych dyscyplin nauki lekarskiej; 2° - większość książek to obcy import przeważnie z Paryża (74), Berlina (16), Wiednia (6), Lipska (6), które były wiodącymi ośrodkami w nauce lekarskiej pierwszej połowy XIX wieku; 3° - większość książek wyszła spod pióra autorów, których nazwiska nader często pojawiają się na kartach podręczników historii medycyny, profesorów uniwersytetów i akademii, członków rzeczywistych i honorowych różnych instytucji naukowych, a więc są niejako potwierdzone autorytetem naukowym swych autorów i dają gwarancję, że wśród powodzi różnych opracowań wybrano najwybitniejsze; 4° - analiza tej części biblioteki potwierdza, że jej właściciel znał najnowsze światowe osiągnięcia nie tylko z zakresu chirurgii. W bio-

gramie jego czytamy; że już w 1847 roku "jako pierwszy w kraju zastosował chloroform do narkozy, a jako jeden z pierwszych eter" - otóż w jego księgozbiorze znajdujemy właśnie pracę z 1847 roku "Der Aether gegen den Schmerz" J.Fr. Dieffenbacha, omawiającą właściwości eteru w operacjach chirurgicznych. Le Brun, jako postępowy lekarz, w dużym stopniu poprzez najnowszą niemiecką czy francuską literaturę medyczną, mógł się zaznajamiać z nowymi metodami leczenia, nowymi kierunkami i tendencjami w medycynie. Warto jeszcze raz podkreślić fakt, że właśnie poprzez umiejętnie i ze znanstwem dobierany księgozbiór mógł się ustawicznie doskonalić w swoim zawodzie.

Przypisy

- 1 A. Skrzypczak, Księgozbiory lekarzy warszawskich XIX wieku jako podstawa do oceny kultury naukowej środowiska, w: Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi, t. 7, Warszawa 1985, s. 115-151.
- 2 "Kurier Warszawski" 1824, nr 255; 25 X.
- 3 "Merkury" 1831, nr 124; 21 IV, s. 481; "Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego" 1857, nr 121; tamże 1859, nr 67.
- 4 Między innymi w: Encyklopedia Powszechna S. Orgelbranda, t. 16, Warszawa 1864 (z portretem); Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana S. Sikorskiego i J. Granowskiego, Warszawa 1890 (z portretem).
- 5 Np. Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX. Warszawa 1903, t. 2, s. 280-286; Album zasłużonych lekarzy polskich, Warszawa 1925, s. 57; Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker, München 1962, Bd. III, s. 708.
- 6 Z. Dobieszewski, Doktor Aleksander Le Brun, "Kłosa" 1868, t. VII, nr 157, s. 6; tenże: Doktor Le Brun, "Klinika" 1868, t. II, nr 24, s. 393-395.
- 7 P. Girsztowt, Śp. profesor Le Brun, "Gazeta Lekarska" R.II: 1868, t. IV, nr 49, s. 777-780; tenże: Doktor Aleksander Le Brun, "Tygodnik Ilustrowany" 1868, t. I, seria II, s. 279 (z podobizną Le Bruna, rys. F. Tegazzo, ryt. A. Regulski).
- 8 J.F. Nowakowski, Aleksander Antoni Le Brun, "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego", R. XXXI: 1868, nr 6, s. 281-334.

- 9 J.F. Nowakowski, *Życie i praca Aleksandra Antoniego Le Bruna*, Warszawa 1868.
- 10 St. Kościński, *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa 1888, s. 267-271.
- 11 Szkoła Główna Warszawska..., t. 2: *Cesarsko-Królewska Warszawska Medyko-Chirurgiczna Akademia (1857-1862) i Wydział Lekarski Szkoły Głównej...* (1862-1869). Oprac. B. Bartkiewicz, Kraków 1901, s. 201-205 i 397-408.
- 12 St. Konopka, *Polska bibliografia lekarska dziewiętnastego wieku (1801-1900)*, t. V, Warszawa 1978, s. 251-257.
- 13 L. Gąsiorowski, *Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*, t. IV, Poznań 1855, s. 87-91, 267-268.
- 14 Fr. Giedroyć, *Służba zdrowia w dawnym wojsku polskim*, Warszawa 1927, s. 456.
- 15 J. Bieliński, *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816-1831)*, t. II, Warszawa 1907-1912, s. 709.
- 16 J. Peszke, *Stulecie Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego 1820-1920. Dzieje Towarzystwa. Cz. 1: Pierwsze półwiecze*, Warszawa 1931, *passim*.
- 17 L. Zembrzuski, *Wykłady z historii medycyny w Uniwersytecie Królewskim Warszawskim na podstawie skryptów Aleksandra Le Bruna*, "Archiwum Historii i Filozofii Medycyny", 1936, t. XVI, s. 118-134.
- 18 J.W. Chojna, *Aleksander Le Brun (1803-1868) członek Rady Lekarskiej i profesor Akademii Medyko-Chirurgicznej. W setną rocznicę zgonu*, "Archiwum Historii Medycyny" 1968, t. XXXI, z. 2, s. 239-248.
- 19 R. Czepulis-Rastenis, *Lekarze urzędowi (1832-1862)*, [w:] *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 3, Warszawa 1968.
- 20 M. Hanecki, *Z dziejów warszawskiej służby zdrowia w latach 1863-1900*, [w:] *Studia warszawskie*, Warszawa 1968, t. II, z. 1; *tenże: Środowisko lekarskie Warszawy 1864-1900*, [w:] *Warszawa XIX wieku*, z. 1, Warszawa 1970.
- 21 M. Demel, *Mogiły lekarskie na cmentarzach warszawskich*, "Archiwum Historii Medycyny" 1966, t. XXIX, z. 4, s. 447.
- 22 St. Konopka, *Co dało Towarzystwo Lekarskie Warszawskie medycynie polskiej*, "Archiwum Historii Medycyny" 1972, t. XXXV, z. 4, s. 384; *tenże: Życie lekarskie 100 lat temu*, tamże 1965, t. XXVIII, z. 3, s. 258.
- 23 W. Lisowski, *Ludzie zasługi niepospolitej - wybitni polscy lekarze XVIII-XX wieku*, Warszawa 1983, s. 159-169.

- 24 M. Łyskanowski, *Medycyna i lekarze dawnej Warszawy*, Warszawa 1976, *passim*.
- 25 T. Ostrowska, *Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie w XIX wieku. Zarys historyczno-bibliograficzny*, Wrocław 1973, s. 39-41, 260, *passim*.
- 26 T. Ostrowska, *Le Brun (Lebrun) Aleksander Antoni*, *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław 1971, t. XVI, z. 4, s. 590-591.
- 27 Z. Podgórska-Klawe, *Środowisko lekarskie Warszawy po powstaniu styczniowym*, "Kronika Warszawy" 1974, nr 2, s. 13-30.
- 28 W. Stembrowicz, *Wybitni przewodniczący Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego*, "Archiwum Historii Medycyny" 1972, t. XXXV, z. 4, s. 393-403.
- 29 St. Szenic, *Cmentarz Powązkowski 1851-1900*, Warszawa 1982, s. 183-184.
- 30 A. Wybieralski, *Lekarze warszawscy redaktorami i wydawcami czasopism i gazet*, "Archiwum Historii Medycyny" 1965, t. XXVIII, z. 3, s. 238.
- 31 *Sylwetki chirurgów polskich* pod red. J. Bogusza i W. Rudowskiego, Wrocław 1982; J.W. Chojna, *Rys dziejów urologii polskiej*, Warszawa 1965, s. 248.
- 32 J. Szczepaniec, *Lebrun Tomasz Hervé*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 500-501.
- 33 A. Skrzypczak, *Sennewaldowie księgarze i wydawcy warszawscy*, Wrocław 1969, s. 40.
- 34 R. Gerber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808-1831*, *Słownik biograficzny*, Wrocław 1977, s. 298-299.
- 35 Tamże.
- 36 Dnia 14 lutego 1828 roku w "Gazecie Warszawskiej" pojawiło się ogłoszenie o treści: "Podpisany ma honor uwiadomić osoby, któreby go zaufaniem swem zaszczylić raczyły, że mieszka przy ulicy Krakowskie Przedmieście w domu Celińskiego na drugim piętrze, gdzie codziennie od godz. 7 do 8 rano ofiaruje ubogim bezpłatnie pomoc lekarską i chirurgiczną. Dr Le Brun".
- 37 R. Gerber, *op. cit.*
- 38 St. Szenic, *op. cit.*
- 39 Tamże.
- 40 Nie udało się natrafić na żaden ślad dalszych losów księgozbioru. W chwili śmierci A. Le Bruna z całej jego licznej rodziny pozostała przy życiu tylko dwójka dzieci: syn Marceli (ur. 1844) oraz Aleksander (ur. 1866) i brat Piotr Le Brun. Z powodu małości Aleksandra, księgozbiór mógł odziedziczyć Marceli, ten jednakże też zmarł wkrótce (w 1873 roku) nie zostawiając potomstwa. Los jego podzielił Aleksander umierając młodo w 16 roku życia.

- 41 Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Akta notarialne, kancelarja J. Żbikowski, vol. 31, akt nr 3592/318 oraz akt nr 3616/342 z 1868 r., spis inwentarza po Aleksandrze Le Brun.
- 42 Tamże.
- 43 Dla porównania: wartość księgozbioru J. Bernsteina w stosunku do pozostawionej masy spadkowej wynosiła 1,1%; F. Wenera - 4,2%; J.G. Theinera - 4,3%; J.B. Mauersbergera - 11,1%; J.A. Dziarkowskiego - 11,4%; M. Bergonzoniego - 18,3; A.F.X. Dybka - 24,3%; J.B. Freyera - 35,7%.
- 44 Można z tego również wyciągnąć wniosek, iż sytuacja materialna lekarzy warszawskich w drugiej połowie XIX wieku była znacznie korzystniejsza niż ich kolegów z okresu przed powstaniem listopadowym.
- 45 A. Skrzypczak, op. cit.
- 46 Są to: P. et. Th. Corneille, Théâtre..., avec notes et commentaires, Paris 1842; J.B. Moliere, Oeuvres, Paris 1843 (8 vol.); J. Racine, Oeuvres, Paris 1847.
- 47 J. La Fontaine, Oeuvres avec une nouvelle notice sur la vie de la Fontaine, Paris 1835; N. Boileau-Despréaux, Oeuvres complètes, Paris 1856.
- 48 J. Ch. Brunet, Manuel du libraire et de l'amateur de livre, Paris 1861, t. 2, s. 155.
- 49 Księgozbiory J.B. Freyera (1778-1828); J.G. Theinera (zm. w 1828 roku); G. Mauersbergera (zm. 1813) i J.J.F. Wenera (zm. 1852) w ogóle nie zawierają literatury pięknej polskiej, a księgozbiory np. M. Bergonzoniego (1744-1819), J.A. Dziarkowskiego (1747-1828) czy J.F.W. Malcza (1795-1852) tylko w minimalnym stopniu.
- 50 St. Szenic, op. cit.
- 51 Pierwodruk dzieła J.U. Niemcewicza ukazał się w latach 1780-1786, t. II-VII w drukarni Grölla w Warszawie, jednakże bez pierwszego tomu, ze względu na rosyjski sprzeciw.
- 52 Ciekawe, iż nie posiadał żadnej polskiej, a były aktualnie w użyciu dwie: Farmakopea szpitalna (Pharmacopoea nosocomialis), wyd. w Warszawie 1838; oraz "Farmakopea szpitalna" ułożona przez Radę Lekarską Królestwa Polskiego, Warszawa 1860.
- 53 H. Helfft, Handbuch der Balneotherapie, Berlin 1863.
- 54 Ph.F. Blandin, Parallèle entre la taille et la lithotritie, Paris 1834; J.F. Reybard, Traité pratique des rétrécissements du canal de l'urètre, Paris 1853; J. Fałęcki, Szkic semiotyki uroskopijnej, Kraków 1853; J. Wszebor, O uretronomii wewnętrznej, Warszawa 1867.
- 55 C.H. Weller, Die Krankheiten des menschlichen Auges, Berlin 1822; J.Ch. Jungken, Die Lehre von den Augenkrankheiten.

Berlin 1832; J.N. Fisher, Klinischer Unterricht in der Augenheilkunde, Prag 1832.

56 F. Brandt, Nauka o muskułach, Warszawa 1810; W. Pelikan, Myologia czyli nauka o muskułach ciała ludzkiego, Wilno 1823.

57 H. Hoyer, Histologia ciała ludzkiego, Warszawa 1862.

58 Ph. Ricord, Traité pratique des maladies vénériennes, Paris 1838; J. Giraudeau-de Saint-Gervais, Traité des maladies syphilitiques, Paris 1838.

59 St. Konopka, Polska bibliografia lekarska dziewiętnastego wieku (1801-1900), t. IV, s. 449-454.

60 Zajmowali się tym problemem m.in. tak wybitni lekarze, jak: A.F. Adamowicz, F.A. Brandt, A.T. Chłędowski, J. Dietl, J. Frank, S. Gałęzowski, L. Lafontaine, A. Le Brun, L. Leo, W. Malcz, K. Marcinkowski, L. Natanson, W. Szokalski.

61 O kołtunie zob. M. Łyskanowski, op. cit., s. 117-136.

SUMMARY

Aleksander Antoni Le Brun (1803-1868) was an outstanding and respected Warsaw physician. He was born in Warsaw in a French family, studied in Poland and abroad, had medical practice in Warsaw, was a scientist and a social worker as well as a professor in the Main School.

We know the inventory of his book collection in which 379 items (739 volumes) are registered, as well as numerous periodicals, manuscripts and maps. The collection was not of great value in money terms (about 170 rubels, that is less than 1% of inheritance he left), the books, however, were finely selected which testified well about the owner's intellect.

The collection consisted of so called "home library" which was made up of non-medical books (about 50% of the whole collection), and medical part. The home part included Polish and French belleslettres books, which was very rare in physicians' libraries in those times. Besides Le Brun collected carefully selected book in the field of history, philosophy, law, economy, geography, and other areas, as well as reference publications such as encyclopedias and dictionaries.

The medical collection was varied, too. It consisted of books in anatomy, histology, physiology, pathology, hygiene, epidemiology, internal disease, surgery, obstetrics, gynaceology, pediatrics, dermatology, venereal diseases, ophthalmology, neurology, psychiatry, as well as forensic and social medicine and the organization of sanitary service.

The collection was on a good level, particularly in its professional part, which can be seen in the topicality of books and good selection of works, mostly foreign.

Le Brun's collection was an excellent workshop of an outstanding physician as well as the proof of his wide interests, the interests of educated and sensitive man not locked in his professional routine.